

För att rädda den sista vattenmöllan i Kullabygden

I augusti 2004 bildades Vattenmöllekommittén för att bevara den gamla kvarnen i byn Vattenmöllan på Mölle fälad. Kommittén ombildades 2010 till Föreningen Vattenmöllans Vänner som är en ideell förening med kulturhistorisk inriktning. Föreningens ändamål är enligt stadgarna:

- att initiera kulturhistorisk forskning som kan ligga till grund för att återuppbygga vattenmöllan på fastigheten Krapperup 19:2 i Brunnby socken, Höganäs kommun, Skåne län,
- att vårda och bevara vattenmöllan,
- att presentera vattenmöllan och dess betydelse i det dåtida samhället för alla intresserade samt
- att samla kunskap om vattenmöllor och att sprida denna kunskap på ett engagerande vis.

Den kvarnbyggnad som föreningen arbetar för att bevara är en så kallad överloppsbyggnad, ett hus som är kulturhistoriskt värdefullt men saknar en nutida funktion.

Föreningens ambition är att alla restaureringsarbeten ska bygga på ett noga övervägt kunskapsunderlag av dokument, byggnadsarkeologiska spår och jämförelser med liknande vattenkvarnar.

För möllan finns dels en beskrivning av bygget 1758, dels olika synprotokoll som berättar om mått, konstruktion och utseende. I byggnaden finns spår som kan tolkas och berätta om hur helheten har sett ut och fungerat.

Byggandet av vattenkvarnar går långt tillbaka i tiden. Man kan läsa Vitruvius arkitekturskrift från antiken om hur en vattenkvarn ska byggas, studera tyska kopparstick från 1700-talet etcetera – och känna igen sig i Vattenmöllan. En del av fascinationen ligger just i detta: sättet att mala säd för att få mjöl till brödbak var sig likt i Europa i tvåtusen år.

Den vattenmølla som vi ser i dag ersatte en äldre kvarn på samma plats. När den tidigare vattenmøllan omnämns i skrift första gången, vilket skedde 1629, var den inte nybyggd. Därför är det inte osannolikt att kvarnhjulen snurrade i Vattenmøllan *redan för 400 år sedan*.

Rekonstruktionen går ut på att återskapa en vattenmølla i Kullabygden. Syftet är framför allt pedagogiskt; föreningen vill visa allmänheten hur en vattenmølla på Kullahalvön var byggd och fungerade. Vi vill också skapa förståelse för hur en del av livsmedelsförsörjningen fungerade på ett stort gods som Krapperups under 1700- och 1800-talet. Ytterligare ett syfte är att bidra till att historiska tekniker och kompetenser kan upprätthållas.

Efter förberedelser och planering satte arbetet med att rekonstruera vattenmøllan fart 2005 med utgångspunkt från de kulturhistoriska undersökningar som antikvarie Caroline Ranby och arkitekt Bert Burger hade gjort. Den senare svarar för uppmätning och ritningar. Stadsantikvarie Henrik Ranby har lett renoveringsarbetena och haft löpande kontakt med alla inblandade.

De byggnadsarkeologiska spåren inne i byggnaden och arkivuppgifter om kvarnens utseende och utrustning mellan 1758 och 1897 ligger till grund för rekonstruktionsarbetet. Så mycket av befintligt originalmaterial som möjligt ska bevaras och återanvändas. Allt arbete ska utföras med den teknik, de material, de dimensioner och det utförande som hör till kvarnbyggnader från den aktuella perioden. Mindre avvikelser får förekomma endast om de är väl motiverade.

Det praktiska arbetet har till en del utförts av föreningens medlemmar, med huvuddelen har gjorts av ett och samma byggföretag, nämligen Domstens kulturbyggnadsfirma. Regionmuseet i Kristianstad och Landsarkivarien i Lund har utfört antikvarisk kontroll av arbetena vid flera tillfällen, se avsnittet Dokumentation på sidan 4.

Utförda arbeten 2005–2007

Montering av ett nytt fönster i sydgaveln

Reparation av sydgavelns locklister

Rödfärgning av sydgaveln

Byte av stormlister

Provisorisk säkring av kvarnstolen, det vill säga den bockkonstruktion som har burit kvarnstenar och kugghjul

Grävning för att få fram ett parti av kvarnrännan väster om huset; arbetet avslutades av säkerhetsskäl en bit från kvarnhuset; det kan återupptas när kvarnhusets västmur är säkrad

Framtagning av en bit av stenläggningen framför kvarnhusets ingång

Förbättringar av västfasaden: demontering av kraftigt sättningsskadade murverkspartier; insättning av tre genomgående vindbjälklagsbjälkar i furu av drygt tio meters längd; montering av nytt remstycke av ek; upp-murning av naturstensmurverk i lerbruk och med fogning av kalkbruk

Återskapande av den gamla portöppningen i västfasaden så att vattnet från hjulgraven fritt kan passera ut i utloppsrännan: porten överbryggades med tätt lagda ekbjälkar, alltså på samma sätt som gäller för byggnadens övriga muröppningar.

Montering av en karm av ek i den återskapade porten i västfasaden; karmen monterades med hjälp av gängade stänger och muttrar i murverket

Sänkning av vattennivån i hjulgraven med cirka en halv meter.

- Arbetena under dessa tre år var ett väsentligt steg mot att återskapa det gamla utseendet på byggnaden. År 2007 var byggnaden i stort sett stabiliserad och de akuta rasriskerna hade avvärijts.

Utförda arbeten 2008–2010

Återställande, reparation och rekonstruktion av bockkonstruktionen; arbetet har utförts i ek och tappats ihop

Omläggning och reparation av möllans västra takfall

Restaurering av stensockeln i väster

Finansiering

Medlemsavgifter och ideella arbetsinsatser är viktiga för verksamheten. Större projekt finansieras i huvudsak med anslag och bidrag från fonder och stiftelser, allmänna bidragsorganisationer, myndigheter och sponsorer. Projektet har hittills kostat cirka en miljon kronor.

Föreningen har i olika omgångar fått ekonomiskt stöd från Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen, Stiftelsen Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur, Länsstyrelsen i Skåne och Stiernstedt-Kockenus kulturförening.

Planering för 2011–2013

- 2011 Restaurering av skadade murpartier i det nordöstra hörnet
Omläggning av kvarnloftet med fyra förbindande bjälkar samt en trappa
Rensning av hjulgraven (delvis)
- 2012 Reparation av möllans östra takfall
Öppnande av en loftport på möllans östra sida
- 2013 Rekonstruktion av kvarnaxlar, kvarnhjul och skovelhjul (start)

Dokumentation

Burger, Bert & Ranby, Henrik: *Petter Gotthard von Kochens vattenmølla 250 år*, Skrift publicerad till jubileumsvisningen den 20 september 2008, Vattenmøllekommittén, Höganäs 2008.

Burman, Mattias: *Vattenmøllan – Restaurering av kvarnbyggnad, fastigheten Krapperup 19:2*, Antikvarisk kontroll, Rapport 2006:38, Regionmuseet i Kristianstad och Landsarkivarien i Skåne, Kristianstad och Lund 2006

Carlsson, Helen & Stalin Åkesson, Helene: *Vattenmøllan – Omläggning av tak och arbete med stensockel*, Antikvarisk kontroll, Rapport 2009:54, Regionmuseet i Kristianstad och Landsarkivarien i Skåne, Kristianstad och Lund 2009.

Ranby, Caroline: *Vattenmøllan, Brunnby socken – Kulturhistorisk dokumentation 2004 med preliminärt åtgärdsprogram*, Vattenmøllekommittén, Höganäs 2004.

Rantala, Anette: *Unik vattenmølla ska bevaras*, Helsingborgs dagblad den 4 oktober 2005.

Rantala, Anette: *Sista vattenkvarnen räddas*, Helsingborgs dagblad den 28 september 2008.